

Izveštaj

**PRAVO ŽRTVE NA PREVOĐENJE U KRIVIČNOM
POSTUPKU U SRBIJI**

Dr Sanja Čopić

*Viša naučna saradnica u Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja
Istraživačica u Viktimološkom društvu Srbije*

Beograd, decembar 2018.

UVOD

Kao jedan od prioriteta u pregovorima o pristupanju Evropskoj uniji Srbija je postavila implementaciju Direktive Evropskog parlamenta i Saveta od 25. Oktobra 2012. o utvrđivanju minimalnih standarda o pravima, podršci i zaštiti žrtava krivičnih dela (2012/29/EU) (u daljem tekstu Direktiva EU o pravima žrtava). U Akcionom planu za poglavlje 23, u delu koji se odnosi na procesne garancije, predviđen je niz aktivnosti usmerenih na harmonizaciju normativnog okvira sa Direktivom EU o pravima žrtava kako bi se osigurala prava, podrška i zaštita svim žrtvama kriminaliteta.

Da bi se osiguralo da se prema žrtvama kriminaliteta odnosi na jednak način, bez diskriminacije, s uvažavanjem i poštovanjem, da one imaju jednak pristup pravdi, da mogu da ostvare svoja prava i aktivno učestvuju u krivičnom postupku, neophodno je, između ostalog, da u odnosu sa organima krivičnog pravnog sistema žrtava razume druge i da nju razumeju. Stoga je jedno od ključnih prava definisanih Direktivom EU o pravima žrtava pravo žrtve na prevođenje. Već se u preambuli ovog dokumenta ukazuje na značaj pružanja žrtvama informacija na jeziku koji žrtva razume, kao i na pravo žrtve da bude shvaćena i da ona razume druge tokom postupka, tako da se u odnosu prema žrtvi mora, između ostalog, voditi računa o tome da li žrtva govori ili razume jezik na kome se vodi postupak. Kao dokument koji nastoji da postavi žrtvu u centar krivičnog pravnog sistema i na sistematski način uredi njen pravni položaj, Direktiva EU o pravima žrtava uzeta je kao polazni okvir za analizu primene prava žrtve na prevođenje u krivičnom postupku u Srbiji, koja je predmet ovog izveštaja.

Istraživanje usklađenosti zakonodavstva i prakse u Srbiji sa Direktivom EU o pravima žrtava, koje je sprovedeno 2016. godine, dalo je, između ostalog, početnu sliku o stanju u pogledu prava žrtve na prevođenje iz člana 7 Direktive EU o pravima žrtava u zakonodavstvu i praksi u Srbiji.¹ Istraživanje je, između ostalog, obuhvatilo prikupljanje podataka putem ispitivanja, primenom ankete na uzorku od 80 domaćih i međunarodnih organizacija, pružalaca pomoći i podrške žrtvama. Podaci do kojih se došlo pokazali su da oko dve trećine ispitanika smatra da se žrtvama, koje ne razumeju jezik postupka, obezbeđuje usmeno prevođenje tokom krivičnog postupka. Kao ključne probleme i izazove u vezi sa ostvarivanjem prava žrtve na prevođenje u praksi ispitanici su istakli: nedostupnost prevođenja, nedovoljan broj prevodilaca za određene jezike i činjenicu da prevođenje u pisanoj formi (prevođenje isprava ili drugog pisanog materijala) traje dosta dugo. Uz to, 33% ispitanika je navelo da krivična prijava može da se podnese na jeziku kojim žrtva govori, dakle, na jeziku koji nije u službenoj upotrebi u organu postupka; 56% ispitanika je istaklo da se informacije o pravima žrtve samo ponekada prevode na jezik kojim žrtva govori ili koji razume; 44% je bilo mišljenja da se prevođenje tokom ispitivanja od strane policije obezbeđuje samo ponekad. Takođe, 15-25% ispitanika je navelo da se prevođenje pisanog materijala vezanog za krivični postupak nikada ne prevodi, dok je 50-55% bilo mišljenja da se prevođenje obezbeđuje samo ponekad. Najzad, 22% ispitanika je navelo da se prevod odluke o odustanku od daljeg gonjenja nikada ne prevodi, a 44% da se to obezbeđuje samo ponekad.

¹ Altan, L., Verelst, A. (2016) *Analiza prava žrtava i usluga u Srbiji i njihova usklađenost sa Direktivom EU 2012/29/EU*. Beograd: Multidonatorski poverenički fond za podršku sektoru pravosuđa u Srbiji, Svetska banka i Victim Support Europe. Dostupno na: http://www.mdtfjss.org.rs/archive/file/VSS%20-%20Final%20Report%20-%2008%2008%202016_SERBIAN.pdf, str. 33.

Polazeći od toga, ovaj izveštaj je pripremljen u cilju sticanja znanja o realizaciji prava žrtve na prevođenje u krivičnom postupku u Srbiji. S tim u vezi potrebno je dati nekoliko terminoloških napomena.

Direktiva EU o pravima žrtava definiše žrtvu kao osobu koja je pretrpela povredu, uključujući fizičku, psihičku ili emotivnu povredu, ili materijalnu štetu koja je direktno prouzrokovana krivičnim delom. Pored toga, žrtve su i članovi porodice lica čija je smrt posledica izvršenog krivičnog dela i koja su, usled smrti tog lica, pretrpela štetu. Dakle, Direktiva EU o pravima žrtava prepoznaje kako direktne, tako i indirektne žrtve kriminaliteta, te predviđa pravo na prevođenje za sve žrtve. Pozitivno krivično procesno zakonodavstvo Srbije ne definiše pojam „žrtva”, već samo pojam „oštećeni“. U krivičnopravnom sistemu Srbije žrtva nije poseban procesni subjekt, već svoju ulogu u krivičnom postupku ostvaruje isključivo kroz institut oštećenog. Prema članu 2, stav 1, tačka 11 Zakonika o krivičnom postupku² (u daljem tekstu ZKP) „oštećeni je lice čije je lično ili imovinsko pravo krivičnim delom povređeno ili ugroženo“. Polazeći od toga, za potrebe ovog izveštaju će se, imajući u vidu predmet analize, a u kontekstu analize pozitivnopravnih rešenja i prakse, koristiti termin oštećeni. Uz to, na odgovarajućim mestima, a u cilju naglašavanja potrebe definisanja pojma žrtve i prava koja bi trebalo garantovati svim žrtvama, uključujući i pravo na prevođenje, koristiće se i pojam žrtva.

Izveštaj je pripremljen triangulacijom podataka prikupljenih na dva načina: kvalitativnom analizom normativnog okvira i analitičkih dokumenata o pravu oštećenog na prevođenje u krivičnom postupku³ i putem intervjua sa predstavnicima policije, sudova, tužilaštava i organizacija civilnog društva. Kvalitativna analiza imala je za cilj dolaženje do podataka o zakonodavnom okviru relevantnom za pravo oštećenog na prevođenje u krivičnom postupku i do podataka o primeni ovog prava u praksi na osnovu dosadašnjih raspoloživih istraživanja. Kako bi se došlo do saznanja o tome u kojoj meri se pravo žrtve, odnosno oštećenog na prevođenje tokom krivičnog postupka poštuje u praksi, koji su problemi i prepreke na koje se nailazi i koji bi bili pravci daljeg zalaganja za unapređenje zakonodavstva i prakse vezano za pravo žrtve na prevođenje vođeni su intervjui sa predstavnicima policije, sudova, tužilaštava i organizacija civilnog društva. Za vođenje intervjua korišćen je polustruktuiran upitnik, u okviru koga su unapred definisana pitanja poslužila kao smernice za razgovor sa ispitanicima. Uzorak je bio prigodan. Obavljeno je 19 intervjua i to sa: šest sudija osnovnih i viših sudova, tri javna tužioca, dva policijska službenika, predstavnicom Službe za oštećene i svedoke Posebnih odeljenja Višeg suda u Beogradu i sedam predstavnika-ca organizacija civilnog društva (vođeno je pet intervjua, a u dva slučaja su odgovori na pitanja iz upitnika dostavljeni u pisanoj formi). Prikupljanje podataka putem intervjua obavljeno je u Beogradu, Novom Sadu, Subotici, Nišu, Vranju i Leskovcu.

Urađena je kvalitativna analiza prikupljenog materijala. Zaključci do kojih se došlo poslužili su kao osnova za formulisanje preporuka za unapređenje prava žrtve na prevođenje tokom krivičnog postupka.

² Zakonik o krivičnom postupku, „Službeni glasnik RS“, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

³Pored normativnog okvira, kvalitativnom analizom su obuhvaćeni: naučni radovi, izveštaji organizacija civilnog društva, informacije dostupne na internetu.

PRAVO ŽRTVE NA PREVOĐENJE PREMA ODREDBAMA DIREKTIVE EU O PRAVIMA ŽRTVAMA

Za analizu prava žrtve na prevođenje ključna su četiri člana Direktive EU o pravima žrtava: član 3 (pravo žrtve da razume i da je drugi razumeju), član 4 (pravo žrtve da dobije informacije od prvog kontakta sa nadležnim organima), član 5 (pravo žrtve prilikom podnošenja krivične prijave) i član 7 (pravo na usmeno i prevođenje u pisanoj formi).

Da bi žrtva mogla da ostvaruje svoja prava u krivičnom postupku važno je da ona razume i da drugi nju razumeju u odnosima sa organima krivičnog sistema. Stoga je u članu 3 Direktive EU o pravima žrtava predviđeno da države treba da preduzmu odgovarajuće mere kako bi se omogućilo žrtvama da razumeju i da ih drugi razumeju i to od prvog kontakta sa nadležnim organom i dalje tokom celog postupka. S tim u vezi, države treba da osiguraju da komunikacija sa žrtvom bude na jednostavnom i žrtvi razumljivom jeziku, usmeno ili u pisanoj formi.

U članu 4 Direktive EU o pravima žrtava predviđeno je da žrtve (direktne i indirektne), već prilikom prvog kontakta sa nadležnim organima treba da dobiju informacije bitne za ostvarivanje svojih prava. Jedna od tih informacija odnosi se na to kako i pod kojim uslovima imaju pravo na usluge pisanog i usmenog prevođenja.

Prema odredbama člana 5 Direktive EU o pravima žrtava države članice treba da omoguće žrtvama koje žele da podnesu prijavu u vezi sa krivičnim delom, a ne govore ili ne razumeju jezik nadležnog organa, da prijavu podnesu na jeziku koji razumeju ili tako što će dobiti neophodnu pomoć prevodioca. Takođe, države bi trebalo da omoguće žrtvi koja ne razume ili ne govori jezik nadležnog organa, ukoliko to zatraži, da dobije u pisanoj formi besplatan prevod podnete krivične prijave na jeziku koji razume.

Pravo žrtve na prevođenje, i to usmeno prevođenje i prevođenje u pisanoj formi, detaljno je razrađeno u članu 7 Direktive EU o pravima žrtava. Države treba da omoguće besplatno prevođenje žrtvama koje ne razumeju ili ne govore jezik na kome se odvija krivični postupak. Obe vrste prevođenja se obezbeđuju na zahtev žrtve. Za obe vrste prevođenja Direktiva postavlja određeni minimum koji države treba da osiguraju.

Kao minimum u pogledu usmenog prevođenja ističe se prevođenje tokom saslušanja, odnosno davanja iskaza u krivičnom postupku pred istražnim i sudskim organima, uključujući i postupanje policije, kao i prevođenje u cilju aktivnog učešća žrtve tokom daljeg postupka (suđenja). Direktiva EU o pravima žrtava predviđa da se prilikom angažovanja prevodilaca mogu koristiti komunikacione tehnologije, poput videokonferencija, telefona ili interneta, osim ukoliko fizičko prisustvo prevodioca nije neophodno kako bi žrtva ostvarila svoje pravo da razume krivični postupak.

Kada je u pitanju prevođenje u pisanoj formi, država treba da osigura besplatno prevođenje informacije koja je od suštinskog značaja za ostvarivanje prava žrtve u krivičnom postupku, i to u meri u kojoj su te informacije na raspolaganju žrtvama. Kao minimum, Direktiva predviđa prevođenje svake odluke kojom se okončava krivični postupak u vezi sa krivičnim delom kojim

je žrtva oštećena, a na zahtev žrtve i obrazloženje ili kratkak rezime razloga na osnovu kojih je takva odluka doneta. To može da bude ograničeno odredbama nacionalnog zakonodavstva u slučaju odluke koju je donela porota ili odluke koja je doneta na osnovu razloga poverljivog karaktera. Takođe, države članice treba da omoguće da žrtve koje imaju pravo da dobiju informaciju o vremenu i mestu održavanja suđenja, a koje ne razumeju jezik nadležnog organa, da dobiju prevod informacije na koju imaju pravo, ukoliko to zatraže. Najzad, žrtve mogu da traže prevod određenog dokumenta koji smatraju dokumentom od presudne važnosti, pri čemu nije obavezno prevoditi one delove tog dokumenta koji nisu neophodni za aktivno učešće žrtve u krivičnom postupku.

Direktiva predviđa da umesto pisanog prevoda žrtvi može da se obezbedi usmeni prevod ili usmeni rezime dokumenata od presudne važnosti, pod uslovom da to ne ugrožava pravo na pravično suđenje. Procenu da li je žrtvi potrebno usmeno ili prevođenje u pisanoj formi treba da donese nadležni organ.

U Direktivi EU o pravima žrtava ističe se da žrtvi treba obezbediti pravo da zatraži preispitivanje odluke o tome da prevođenje, usmeno ili u pisanoj formi, nije potrebno. Ovo pravo ne podrazumeva obavezu država članica da obezbede poseban mehanizam ili proceduru za ulaganje žalbe, na osnovu kojih se može tražiti preispitivanje takve odluke, i ne može neopravdano odugovlačiti krivični postupak. Kako je navedeno u Direktivi, dovoljna bi bila interna revizija odluke u skladu sa postojećim procedurama u okviru nacionalnog zakonodavstva. Najzad, činjenica da žrtva govori jezik koji nije u širokoj upotrebi ne može po sebi biti osnov za odluku da će usmeno ili prevođenje u pisanoj formi neopravdano odugovlačiti krivični postupak.

PRAVO ŽRTVE NA PREVOĐENJE U KRIVIČNOM POSTUPKU U SRBIJI: NORMATIVNI OKVIR

Pravo na upotrebu svog jezika je u Srbiji Ustavom zagantovano pravo. Prema Ustavu Republike Srbije⁴ „svako ima pravo da koristi svoj jezik u postupku pred sudom, drugim državnim organom ili organizacijom koja vrši javna ovlašćenja, kada se rešava o njegovom pravu ili obavezi“ (član 199, stav 1). Pri tome, „neznanje jezika na kome se postupak vodi ne sme biti smetnja za ostvarivanje i zaštitu ljudskih i manjinskih prava“ (član 199, stav). Stoga, kako je predviđeno u članu 32, stav 2 Ustava, svakome ko ne govori ili ne razume jezik koji je u službenoj upotrebi u sudu jemči se pravo na besplatnog prevodioca.

Odredbe o jeziku i pismu krivičnog postupka propisane su u članu 11 ZKP, koji je pretežno blanketnog karaktera. U stavu 1 ovog člana predviđeno je da su u postupku u službenoj upotrebi srpski jezik i ćirilčko pismo, a drugi jezici i pisma su u službenoj upotrebi u skladu sa Ustavom i zakonom. Ova odredba je u skladu sa članom 10 Ustava Republike Srbije i članom 1 Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma.⁵ Prema Zakonu o službenoj upotrebi jezika i pisma, službenom upotrebom jezika i pisma smatra se upotreba jezika i pisama, između ostalog, u radu državnih

⁴ Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik RS“, br. 98/2006.

⁵ Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma, „Službeni glasnik RS“, br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 - dr. zakon, 30/2010, 47/2018 i 48/2018 - ispr.

organa, naročito u vođenju postupka za ostvarivanje i zaštitu prava, dužnosti i odgovornosti građana i usmenom i opštenju u pisanoj formi organa i organizacija međusobno, kao i sa strankama, odnosno građanima. Dakle, sve to se odnosi i na kontakt žrtve sa organima krivičnog postupka i učesće u krivičnom postupku.

U članu 11, stav 2 ZKP predviđeno je da se postupak vodi na jeziku i pismu koji su u službenoj upotrebi u organu postupka. Dakle, to se odnosi na sve radnje koje se preduzimaju u okviru predistražnog i krivičnog postupka. Prema odredbama Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma prvostepeni krivični postupak vodi se na srpskom jeziku, ali može da se vodi i na jeziku nacionalnih manjina koji su u službenoj upotrebi u organu pred kojim se vodi postupak, i to za stranke u postupku koji kao pripadnici nacionalnih manjina imaju prebivalište u opštini obuhvaćenom radom datog državnog organa (član 12, stav 1 do 3). Tako, na primer, na području Višeg suda u Subotici u službenoj upotrebi su srpski, mađarski i hrvatski jezik, pa se postupci mogu voditi na jednom od ovih jezika.⁶ Međutim, tumačenjem ove odredbe zaključuje se da, ako žrtva, odnosno oštećeni ne govori jezik koji je u službenoj upotrebi u postupku, ona neće moći da zahteva da se postupak vodi na njenom jeziku, odnosno jeziku nacionalne manjine koji je u službenoj upotrebi u organu postupka a koji je njen maternji jezik jer ona nije stranka u postupku. Drugim rečima, žrtva, odnosno oštećeni će moći da traži da se postupak vodi na njenom jeziku ako je to jezik nacionalne manjine koji je u službenoj upotrebi u organu postupka, samo ako se pojavljuje u svojstvu privatnog tužioca ili oštećenog kao tužioca kada će biti stranka u postupku, ali i tada samo ako se stranke, dakle i optuženi, saglase o upotrebi jezika nacionalne manjine kao jeziku postupka. Ukoliko se u postupku, pak, oštećeni sasluša kao svedok, što su daleko češće situacije, tada će moći samo da bude saslušan u prisustvu prevodioca ukoliko ne razume jezik postupka.

Utvrđivanje jezika na kome će se voditi postupak je prethodno pitanje o kome odlučuje organ, odnosno lice koje vodi postupak (član 13 Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma). Službeno lice koje vodi postupak dužno je da upozna stranku koji su jezici u službenoj upotrebi na području organa pred kojom se vodi postupak i da zatraži od stranke da se izjasni na kom će se jeziku voditi postupak. Način utvrđivanja jezika postupka i utvrđen jezik postupka moraju da se naznače u zapisniku.

Prema odredbi člana 11, stav 3 ZKP stranke, svedoci i druga lica koja učestvuju u postupku imaju pravo da u toku postupka upotrebljavaju svoj jezik i pismo, što je u skladu sa članom 199 Ustava RS. Ukoliko se, pak, postupak ne vodi na njihovom jeziku, oni će biti poučeni o pravu na prevođenje. Ova lica mogu da izjave da znaju jezik na kome se postupak vodi i da se odriču prava na prevođenje. Ukoliko to ne izjave, obezbediće im se prevođenje onoga što oni ili drugi iznose, kao i prevođenje isprava i drugog pisanog dokaznog materijala.

Dakle, na osnovu odredbe člana 11, stav 3 ZKP primećuje se da zakonodavac definiše pravo na prevođenje koje imaju stranke, svedoci i drugi učesnici u krivičnom postupku. Pri tome, žrtva, odnosno oštećeni se ne pominje izričito kao lice koje uživa pravo na korišćenje svog jezika u postupku, odnosno, kome je potrebno obezbediti prevodioca ukoliko ne govori ili ne razume jezik na kome se vodi postupak. Analizom odredaba ZKP zaključuje se da oštećeni ima pravo na

⁶ Tako u Višem sudu u Subotici od sedam sudija, jedan vodi postupke na mađarskom jeziku ako se mađarski utvrdi kao jezik postupka u konkretnom slučaju.

prevođenje kada se sasluša kao svedok ili ako se u postupku pojavljuje u ulozi privatnog tužioca ili oštećenog kao tužioca (supsidijarni tužilac) u kom slučaju će biti stranka u postupku. Pri tome, kada se oštećeni sasluša u svojstvu svedoka, a ne razume jezik postupka, pitanja će mu se postavljati preko prevodioca (član 98, stav 6 u vezi člana 87, stav 2 ZKP). Dakle, zakonodavac ne utvrđuje izričito pravo žrtve, odnosno oštećenog na prevođenje, niti u članu 11 ZKP, niti u članu 50 ZKP u kome definiše prava oštećenog.

Takođe, kada se analiziraju odredbe člana 11, stav 3 i člana 87 stav, 2 ZKP, primećuje se da zakonodavac koristi dve formulacije: svoj jezik i jezik koji razume. Naime, prema članu 11 stav 3 ZKP stranke, svedoci i drugi učesnici u postupku, što podrazumeva i oštećenog, imaju pravo da u toku postupka upotrebljavaju *svoj jezik*, dok se u članu 87, stav 2 a u vezi člana 98, stav 6, navodi da ako oštećeni *ne razume jezik postupka*, pitanja će mu se postavljati preko prevodioca. Formulacija data u članu 87 stav 2 se čini širom, i ona, kao što će se videti dalje u izveštaju, omogućava da se u određenim situacijama, usled nepostojanja ili nedostupnosti prevodilaca za određene jezike, oštećeni sasluša u postupku i na jeziku koji nije njegov jezik (maternji jezik), već na nekom drugom jeziku koji razume (na primer, na engleskom jeziku), a za koji će se onda obezbediti prevodilac. Ipak, nije jasno zašto zakonodavac u ZKP na dva mesta upotrebljava različitu formulaciju, odnosno zbog čega u članu 11 nije dodata i odredba o pravu na prevođenje na jezik koji svedok, stranka ili drugi učesnik u postupku razume, što bi bilo u skladu sa odredbom iz člana 32, stav 2 Ustava, kao i sa Direktivnom EU o pravima žrtava.

Dakle, može se zaključiti da pravo žrtve da razume i da je drugi razumeju već od prvog kontakta sa nadležnim organima krivičnog sistema nije izričito obuhvaćeno odredbama ZKP i da je pravo na prevođenje samo delimično regulisano, ali i to samo kada žrtva svoja prava u postupku ostvaruje u svojstvu oštećenog.⁷ U najširem smislu, oštećeni mogu da budu obuhvaćeni formulacijom iz člana 11 stav 3 ZKP „i druga lica koja učestvuju u postupku“, dakle, da se tretiraju kao učesnici u postupku i da im se osigura pravo na prevođenje ako im je to potrebno. U praksi, pak, to može da dovede do situacije u kojoj neke od žrtava, odnosno oštećenih možda neće dobiti uslugu prevođenja iako im je ona potrebna, jer, na primer, neće biti saslušavani kao svedoci.⁸

Zakonodavac jasno definiše pravo na usmeno i prevođenje u pisanoj formi. Pri tome, ne postavlja ograničenja u pogledu toga šta se prevodi, tako da je zakonska formulacija šira od onoga što predviđa Direktiva EU o pravima žrtava. Utoliko pravo na prevođenje predviđeno ZKP svakako podrazumeva i onaj minimum usmenog i prevođenja u pisanoj formi koji predviđa Direktiva.

Prevođenje obavlja prevodilac. Ministar nadležan za poslove pravosuđa rešenjem postavlja stalne sudske prevodioce, koji nakon postavljenja polažu zakletvu pred predsednikom višeg suda na čijem području prevodilac ima prebivalište.⁹ Kao prevodioci mogu da budu upisana lica koja imaju odgovarajuće visoko obrazovanje za određeni strani jezik ili poseduju potpuno znanje jezika sa koga se prevodi i na koji se prevodi usmeni govor ili pisani tekst, poznaju pravnu

⁷ Videti i: Väättäinen, S. (2015) Izveštaj o proceni potreba u vezi sa stanjem u oblasti podrške svedocima/žrtvama u krivično-pravnom sistemu Republike Srbije (neobjavljeno).

⁸ Videti i: Altan, L., Verelst, A. (2016) op. cit.

⁹ Postavljanje i razrešenje stalnih sudskih prevodilaca, kao i visina nagrade za njihov rad detaljno su regulisani Pravilnikom o stalnim sudskim tumačima, „Službeni glasnik RS“, br. 35/2010, 80/2016 i 7/2017.

terminologiju koja se koristi u jeziku sa koga se prevodi ili na koji se prevodi i imaju najmanje pet godina iskustva na prevodilačkim poslovima.

Troškovi prevođenja se isplaćuju iz budžetskih sredstava, a kasnije se, u zavisnosti od ishoda postupka, naplaćuju od lica koja su dužna da ih nadokade.

Ukoliko je, između ostalih, oštećenom ili privatnom tužiocu, protivno njegovom zahtevu, uskraćeno da na glavnom pretresu upotrebljava svoj jezik i da na svom jeziku prati tok glavnog pretresa, to će predstavljati bitnu povredu odredaba krivičnog postupka. Dakle, uskraćivanje prava na prevođenje oštećenom može da bude osnov za pobijanje presude. Međutim, zakonodavac ne predviđa mogućnost ulaganja žalbe ili prigovora za samo uskraćivanje prava na prevođenje tokom postupka, što nije u skladu sa Direktivnom EU o pravima žrtava.

Kada je u pitanju postupanje policije, pored ZKP, relevantan je i Zakon o policiji.¹⁰ Prema članu 58, stav 1 Zakona o policiji, policijski službenik je dužan da primi prijavu o učinjenom krivičnom delu. U ovom članu se, međutim, ne pominje izričito ko može da prijavi krivično delo, odnosno da prijavu o učinjenom krivičnom delu može da podnese žrtva, što se u praksi često dešava. Takođe, u Zakonu se ni na jednom mestu ne pominje da li lice koje ne govori srpski ili drugi jezik koji je u službenoj upotrebi u nadležnom organu, može prijavu o učinjenom krivičnom delu da podnese na svom jeziku, usmeno ili u pisanoj formi, te da mu se, ako ne govori ili ne razume jezik koji je u službenoj upotrebi, obezbedi da prijavu podnese u prisustvu prevodioca, kao i da dobije prevod zapisnika o prijemu prijave kada se ona podnosi usmeno. Dakle, ovaj deo Zakona o policiji bi trebalo uskladiti sa članom 5 Direktive EU o pravima žrtava.¹¹ Do istog zaključka se dolazi i kada se analiziraju odredbe članova 280 i 281 ZKP koji propisuju podnošenje krivične prijave. Pri tome, u članu 281 ZKP zakonodavac izričito predviđa da se krivična prijava podnosi nadležnom javnom tužiocu, pismeno, usmeno ili drugim sredstvom, a ako je krivična prijava podnesena policiji, nenadležnom javnom tužiocu ili sudu, oni će prijavu primiti i odmah dostaviti nadležnom javnom tužiocu.

U članu 79 Zakona o policiji predviđeno je pozivanje na razgovor lica za koje se osnovano pretpostavlja da raspolaže obaveštenjima neophodnim za obavljanje policijskih poslova. To se, između ostalog, odnosi i na žrtvu, odnosno lice koje je oštećeno krivičnim delom. Kada je pre upućivanja poziva poznato, poziv se, pored srpskog, sačinjava i na drugom jeziku i pismu u službenoj upotrebi kojim se lice služi. Ako ovo nije bilo poznato, na zahtev lica koje se odazvalo pozivu, sadržaj poziva saopštiće mu se na tom jeziku, u prisustvu prevodioca. Dakle, oštećenom će moći da bude upućen poziv na tzv. informativni razgovor u policiju na njegovom jeziku, ali samo ako je to jezik koji je u službenoj upotrebi u organu postupka. Drugim rečima, ova odredba je relevantna za pitanje upotrebe jezika i prava na prevođenje ali u slučajevima kada se kao žrtve pojavljuju domaći državljani kojima srpski nije maternji jezik, već je to neki od jezika nacionalnih manjina ali koji je u službenoj upotrebi u organu postupka. Dakle, tumačenjem ove

¹⁰ Zakon o policiji, „Službeni glasnik RS“, br. 6/2016, 24/2018.

¹¹ Videti i: World Bank (2017) *Analysis of legislation, policy documents and practice guidelines relevant to the responsibilities of Serbian police when dealing with victims of crime (English)*. Washington, D.C.: World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/153491508218939115/Analysis-of-legislation-policy-documents-and-practice-guidelines-relevant-to-the-responsibilities-of-Serbian-police-when-dealing-with-victims-of-crime>.

odredbe zaključuje se da kada su strani državljani žrtve u našoj zemlji, njima poziv neće biti upućen na njihovom maternjem jeziku.

Prikupljanje obaveštenja od građana regulisano je i članom 288 ZKP. U stavu 1 ovog člana predviđeno je da policija može pozivati građane radi prikupljanja obaveštenja, kao i da se u pozivu mora naznačiti razlog pozivanja i svojstvo u kome se građanin poziva. Dakle, i žrtva se može pozvati radi prikupljanja obaveštenja. Međutim, u ovom članu se ne pominje na koji način će se obaveštenje prikupljati ukoliko lice koje se poziva ne govori ili ne razume jezik koji je u službenoj upotrebi u organu postupka. Ovo je posebno bitno jer se u ovom slučaju radi o saslušanju lica u svojstvu građana, dakle, ne radi se o strankama, svedocima ili drugim učesnicima u postupku, čije je pravo na upotrebu svog jezika u postupku regulisano članom 11 ZKP.

Na osnovu iznetog, može se zaključiti da bi se, ukupno gledano, određene nedoslednosti i neusklađenost ZKP i Zakona o policiji sa relevantnim odredbama Direktive EU o pravima žrtava, mogle otkloniti: 1) uvođenjem i definisanjem pojma 'žrtva' i njegovim jasnim razgraničenjem od pojma 'oštećeni', što bi omogućilo da žrtva bude prepoznata kao poseban procesni subjekt, što je važno zbog poštovanja prava žrtve bez obzira da li će ona učestvovati u krivičnom postupku i svoja prava ostvarivati u svojstvu oštećenog ili ne; 2) preciznim definisanjem prava koja treba garantovati svim žrtvama i prava koja se garantuju oštećenom u krivičnom postupku, uključujući pravo žrtve, odnosno oštećenog na upotrebu svog jezika, odnosno pravo na prevođenje ako ne govori ili ne razume jezik koji je u službenoj upotrebi u organu postupka. U definisanju prava žrtava i oštećenih trebalo bi se rukovoditi minimumom prava koje predviđa Direktiva EU o pravima žrtava; 3) sistemskim uređivanjem obaveze informisanja žrtve o pravima koja joj se garantuju, i to o pravima koja se garantuju svim žrtvama i pravima koja žrtva ima ako učestvuje u krivičnom postupku u svojstvu oštećenog, uključujući pravo na prevođenje, i to od prvog kontakta sa nadležnim organom, pre svega sa policijom, tužilaštvom i sudom.

PRAVO ŽRTVE NA PREVOĐENJE U KRIVIČNOM POSTUPKU U PRAKSI

Pravo žrtve na prevođenje u krivičnom postupku u Srbiji može se sagledati na dva nivoa. S obzirom na multikulturalnost i višejezičnost u Srbiji, posebno u pojedinim delovima zemlje, prvi nivo je pravo na prevođenje u slučaju kada je žrtva državljanin Srbije, ali joj srpski jezik nije maternji jezik, već je to neki od jezika nacionalnih manjina. Drugi nivo čini pravo na prevođenje u slučaju kada su žrtve stranci, odnosno strani državljani koji se nađu u Srbiji i budu viktimizirani. Pri tome, kako pokazuju podaci do kojih se došlo istraživanjem, u praksi su češće situacije da su žrtve domaći državljani kojima je potrebno obezbediti prevođenje na neki od jezika nacionalnih manjina, nego situacije u kojima su strani državljani viktimizirani i potrebno je da im se obezbedi prevod tokom postupka.

Kada je u pitanju druga navedena grupa lica kojima je potrebno obezbediti prevođenje, podaci pokazuju da se mahom radi o migrantima i izbeglicama. Praksa pokazuje da su ova lica uglavnom viktimizirana krivičnim delom krijumčarenje ljudi, ali i nekim drugim krivičnim

delima, posebno imovinskim krivičnim delima, ali i delima sa elementima nasilja, kako od strane drugih migranata i izbeglica, tako i od strane domicilnog stanovništva. Pored migranata i izbeglica, kada su u pitanju stranci, to su uglavnom strani državljani turisti, koji dolaze u Srbiju ili su u tranzitu kroz Srbiju, te se dešava da budu viktimizirani, pa da je u postupku potrebno da im se obezbedi prevodilac kada se saslušavaju kao oštećeni. Međutim, takvih slučajeva nema puno i u tom smislu, kako pokazuju iskustva stručnjaka sa kojima su vođeni intervjui, ne postoji velika potreba za obezbeđivanjem prevodilaca kada se radi o žrtvama, odnosno oštećenima u postupku, posebno iz razloga što se ova lica retko zadržavaju duže na teritoriji Srbije. Takođe, kako pokazuju raspoloživi podaci, daleko su češće situacije da se u postupku prevođenje obezbeđuje okrivljenim, odnosno optuženim licima, nego žrtvama, odnosno oštećenima.

U nastavku izveštaja se ukazuje na postupanje organa postupka (policije, tužilaštva, suda) u odnosu na ove dve kategorije lica kojima je u situaciji kada su oštećeni krivičnim delom potrebno obezbediti prevodioca: prevođenje na jezike nacionalnih manjina i prevođenje u slučaju kada su stranci žrtve krivičnih dela na teritoriji Srbije. Kako bi se videlo na koji način se pravo žrtve na prevođenje realizuje u praksi, podaci su prikupljeni, obrađeni i prikazani u okviru sledećih tematskih celina: prvi kontakt sa žrtvom i informisanje o pravu na prevođenje, procena potrebe za angažovanjem prevodioca, angažovanje prevodioca, usmeno prevođenje, prevođenje u pisanoj formi, pravo žrtve na žalbu ukoliko joj je uskraćeno pravo na prevođenje i procena potreba za prevođenjem za žrtve u krivičnom postupku.

Prvi kontakt sa žrtvom i informisanje o pravu na prevođenje

Prema članu 8 ZKP organ postupka je taj koji je dužan da pouči okrivljenog ili drugog učesnika u postupku o pravima koja mu pripadaju. Dakle, ne postoji posebna odredba o obavezama informisanja žrtve, odnosno oštećenog o pravima koja mu pripadaju u krivičnom postupku, već se on o pravima poučava kao i drugi učesnici u postupku. Osnovna prava oštećenog definisana su u članu 50 ZKP.¹² O pravima iz člana 50 ZKP oštećenog upoznaje javni tužilac ili sud (sudija ili predsednik veća) zavisno od faze postupka. Dakle, prava definisana u članu 50 ZKP pripadaju oštećenom, ali ne i žrtvi krivičnog dela koja u konkretnom slučaju nema svojstvo oštećenog u postupku, što je direktna posledica nedefinisanja pojma žrtve u krivičnom procesnom zakonodavstvu.

Analizom odredbe člana 50 ZKP uočava se da pravo na korišćenje svog jezika, odnosno pravo na prevođenje nije predviđeno kao posebno pravo o kome se oštećeni poučava, odnosno informiše, što nije u skladu sa odredbama Direktive EU o pravima žrtava. Dakle, ako oštećeni ne razume jezik postupka, on će se, shodno odredbama člana 11 ZKP, o svojim pravima iz člana 50 informisati na svom jeziku, uz pomoć prevodioca. U tom slučaju, prevodioca angažuje nadležni organ, odnosno organ postupka iako to nije izričito predviđeno u članu 11 ZKP.

U pogledu informisanja, odnosno poučavanja žrtve o pravu na prevođenje, kao i informisanja o drugim pravima na svom jeziku, postupanje u praksi zavisi od toga ko i u kom momentu ima prvi kontakt sa žrtvom, odnosno oštećenim.

¹² Prava oštećenost sadržana su i u članovima 51-67 ZKP, zavisno od svojstva koje oštećeni ima u postupku, te se, pored prava oštećenog, govori i o pravima oštećenog kao tužioca i pravima oštećenog kao privatnog tužioca.

Postupanje policije

Policija je ta koja najčešće osvaruje prvi kontakt sa žrtvom, na licu mesta, prilikom prijavljivanja učinjenog krivičnog dela u policijskoj stanici, prilikom kontakta sa žrtvom u zdravstvenoj ustanovi ukoliko je ona zbrinuta zbog zadobijenih povreda i slično. U tim situacijama, policijski službenik već u prvom neposrednom kontaktu sa žrtvom, kao i iz dokumenata koje žrtva ima sa sobom (ukoliko ih poseduje) spoznaje da se radi o licu koje ne govori ili ne razume srpski jezik, odnosno jezik koji je u službenoj upotrebi u nadležnom organu. U tom slučaju, prvi, preliminarni razgovor sa licem, koji nije detaljan, već je usmeren na prikupljanje početnih, elementarnih informacija o tome šta se dogodilo, policijski službenik, a to je uglavnom uniformisano lice, će nastojati da obaviti na jeziku koji žrtva razume (koji ne mora da bude maternji jezik žrtve), na primer, na nekom od svetskih jezika ili na jeziku nacionalne manjine, ako se radi višejezičnim sredinama u Srbiji. Ukoliko policijski službenik ne govori jezik koji žrtva razume (jezik nacionalne manjine ili neki od stranih jezika na kome bi mogao da se sporazume sa žrtvom), ne može da proceni koji jezik žrtva govori ili ne razume na šta se žrtva žali, čak i kada žrtva kaže da razume jezik koji je u upotrebi pred nadležnim organom, on neće nastaviti razgovor, već će pozvati nekog od kolega da pomogne u prevođenju. Na primer, može da pozove nekog od kolega iz odeljenja za strance, u kome rade policijski službenici koji govore strane jezike. Takođe, u Timu za pregovaranje ili Službi za borbu protiv terorizma i ekstremizma ili Službi za borbu protiv organizovanog kriminala rade policijski službenici koji govore strane jezike, uključujući i retke jezike (jezike migranata i izbeglica), pa i oni mogu da pomognu u prevođenju, na primer, u slučaju kada su migranti ili izbeglice, posebno u pograničnim područjima, izloženi viktimizaciji. Dakle, u ovom prvom kontaktu sa žrtvom policija ne angažuje formalno prevodioca, već policijski službenici nastoje da, sami ili iz pomoć kolega, dođu do početnih informacija o tome šta se dogodilo.

Odmah nakon dobijanja prvih informacija od žrtve, o događaju se obaveštava kriminalistička policija, koja stupa u kontakt sa nadležnim javnim tužilaštvom. Nadležni tužilac može da naloži policiji da preduzme radnje prikupljanja dokaza, u kom slučaju će tužilac angažovati prevodioca sa spiska stalnih sudskih prevodilaca i poslati ga policiji da se dalje radnje preduzumu u prisustvu prevodioca, ili će se žrtva odmah odvesti kod javnog tužioca, koji će dalje postupati na način koji je niže opisan (uglavnom u slučajevima kada su žrtve strani državljani).

Kada su, pak, u pitanju višejezične sredine, u sastavu policije ima policijskih službenika pripadnika nacionalnih manjina, koji se angažuju u situacijama kada je potrebno obezbediti prevođenje u prvom kontaktu sa žrtvom koja je srpski državljanin ali ne govori srpski jezik, već neki od jezika nacionalnih manjina. Za dalje postupanje mogu da se angažuju policijski službenici koji govore jezik kojim govori žrtva, tako da ne mora da se obezbeđuje prevođenje.

U slučaju kada je žrtva maloletno lice, u postupanje se odmah uključuje nadležni centar za socijalni rad, kako bi se, ako maloletno lice nema zakonskog zastupnika, odredio privremeni staratelj. Kada se radi o maloletnim licima koji su strani državljani (na primer, deca migranti ili izbeglice), njima se često za privremenog staratelja postavlja lice iz diplomatsko-konzularnog predstavništva date države u Srbiji, koje govori jezik kojim govori i maloletno lice, što olakšava komunikaciju i postupanje u najboljem interesu deteta. Postupanje prema maloletnim licima stranim državljanima je isto kao kada su krivičnim delima oštećena maloletna lica domaći državljani.

Druga situacija je kada žrtva prijavljuje krivično delo u policijskoj stanici. Ukoliko žrtva dođe u policijsku stanicu da prijavi krivično delo, policijski službenik uzima prijavu na zapisnik, odnosno, sačinjava službenu belešku. Pri tome, ukoliko žrtva ne govori jezik koji je u službenoj upotrebi u nadležnom organu i prijavu podnosi usmeno na svom jeziku, policijski službenik je dužan da angažuje prevodioca. Prevodilac se angažuje sa spiska stalnih sudskih prevodilaca, a u tome policiji pomaže nadležno tužilaštvo. U službenoj belešci koju policijski službenik sačinjava mora da bude navedeno da je izjava od žrtve uzeta u prisustvu prevodioca. Zapisnik o podnetoj prijavi potpisuju žrtva i sudski prevodilac, koji svojim potpisom garantuje da je prevod verodostojan. Sve to je ujedno signal tužilaštvu, a kasnije i sudu da i oni angažuju prevodioca prilikom saslušanja žrtve u kasnijim fazama postupka.

Postupanje tužilaštva

Kao što je napred pomenuto, u poslednjih nekoliko godina se, kada su u pitanju strani državljani kao žrtve uglavnom pojavljuju migranti i izbeglice, ili, eventualno, u toku sezone, strani turisti ili strani državljani koji su u tranzitu kroz Srbiju. U ovim situacijama postupci su hitni jer se ova lica uglavnom ne zadržavaju duže na teritoriji Srbije, te je potrebno obezbediti njihove iskaze koji mogu da se koriste kasnije u toku postupka. U slučaju kada policija dođe u kontakt sa strancima kao žrtvama, na primer, tako što otkrije migrante kao žrtve krijumčarenja ljudi, ili je strani državljanin koji je samo u tranzitu kroz Srbiju oštećen nekim krivičnim delom, ona, kao što je napred navedeno, nastoji da se sa njima sporazume na jeziku koje ta lica razumeju; o događaju odmah obaveštava dežurnog javnog tužioca i nastoji se da se istog dana oštećeni odvedu kod javnog tužioca. Tužilac je taj koji će angažovati prevodioca i u njegovom prisustvu informisati oštećenog o njegovim pravima i saslušati ga. Kako ova lica ne ostaju duže u Srbiji, te je verovatno da ona neće biti dostupna organima postupka u kasnijim fazama, iskaz dat u predistražnom postupku će se koristiti kasnije kao dokaz u krivičnom postupku, pod uslovom da je uzet u skladu sa odredbama ZKP. Drugim rečima, ova lica se retko pozivaju na pripremmo ročište ili glavni pretres, dakle, retko su učesnici u daljem krivičnom postupku.

Druga situacija je ukoliko tužilac poziva na saslušanje lica koje ne razume jezik koji je u službenoj upotrebi pred organom postupka. U tom slučaju tužilac već iz prethodnih (policijskih) spisa vidi da li je u policiji bio angažovan prevodilac. Ako ustanovi da je izjava u policiji od žrtve uzeta u prisustvu prevodioca, tužilac će na saslušanje na koje poziva žrtvu pozvati i prevodioca, kako se ne bi desilo da se bilo koja procesna radnja odlaže zbog nemogućnosti sporazumevanja jer žrtva ne razume jezik postupka. Prilikom prvog kontakta sa žrtvom tužilac će je poučiti o njenim pravima. Ukoliko, pak, nema prethodne informacije o tome da je u konkretnom slučaju prethodno bio angažovan prevodilac, prilikom prvog kontakta sa žrtvom, kada je tužilac upoznao sa pravima i dužnostima, proceniće da li žrtva razume jezik postupka ili ne, te poučiti o pravu da se u toku postupka službi svojim jezikom. Ukoliko utvrdi da žrtva ne razume jezik postupka, tužilac odmah poziva prevodioca, a saslušanje se prekida ili odlaže, te se o svojim pravima oštećeni upoznao tek kada se obezbedi prisustvo prevodioca.

Postupanje suda

Kada žrtva dođe do suda, već je sprovedena istraga, pa je javni tužilac upoznao žrtvu sa pravom da može da koristi svoj jezik ukoliko ne razume jezik postupka. Takođe se iz spisa (zapisnika iz prethodnih faza postupka) vidi da li je žrtva saslušavana u prisustvu prevodioca, jer to mora da

bude konstantovano u svim zapisnicima. Sve to je signal da i sud treba da obezbedi prevodioca za dalje postupanje, tako da će se prevodilac angažovati da dođe u sud u vreme kada se poziva i oštećeni kako ne bi bilo nepotrebnog prekidanja ili odlaganja saslušanja. Uglavnom će sudija nastojati da pozove istog prevodioca koji je bio angažovan u prethodnim fazama postupka jer se tako olakšava dalji tok postupka. U prisustvu prevodioca žrtva će biti poučena o svojim pravima.

Kada su u pitanju postupci prema maloletnicima, sudija za maloletnike je taj koji će imati prvi kontakt sa oštećenim i to u pripremnom postupku, te će on proceniti da li oštećeni razume jezik postupka i ako proceni da ne razume, prekinuće ili će odložiti saslušanje i angažovaće prevodioca, tako da će oštećeni biti poučen o svojim pravima tek u prisustvu prevodioca.

Kada su u pitanju srpski državljani kojima srpski jezik nije maternji, organ postupka će uvek poučiti oštećenog da može da koristi svoj jezik u postupku, čak i ako razume i govori srpski jezik, što se konstatuje u zapisniku.

Način informisanja žrtve o njenim pravima

Žrtve, odnosno oštećeni se o svojim pravima, po pravilu, informiše usmeno, ali se neke informacije daju i u pisanoj formi. Tako, na primer, u policiji postoje informacije o pravima maloletnog lica u svojstvu građanina, koje policija daje maloletnoj žrtvi u pisanoj formi kako bi se ona informisala o postupanju policije i svojim pravima. U momentu kada policija stupa u kontakt sa žrtvom, ona obavlja razgovor sa žrtvom u svojstvu građanina, a ne oštećenog ili svedoka, pa se zato govori o pravima maloletnog lica u svojstvu građanina. Papir sa informacijama se daje maloletnom licu, koji potpisuje policijski službenik, maloletno lice i njegov roditelj, usvojilac ili staratelj. Ključne informacije sadržane u ovom dokumentu tiču se postupanja policije vezano za obavljanje razgovora sa maloletnim licem (pozivanje, trajanje razgovora, način prikupljanja informacija i slično), a u cilju prikupljanja informacija koje mogu da pomognu u otkrivanju krivičnog dela ili učinioca.¹³ Ovaj dokument je dostupan na srpskom jeziku, jezicima nacionalnih manjina i na engleskom jeziku.¹⁴

Prema podacima do kojih se došlo, u tužilaštvu postoji obrazac zapisnika koji sadrži i pouku o pravima oštećenog, ali je on na srpskom ili drugom jeziku koji je u službenoj upotrebi pred datim organom i ne prevodi se u pisanoj formi za oštećenog koji ne govori srpski jezik ili drugi jezik koji je u službenoj upotrebi u datom organu. Uz to, kako pokazuju nalazi nekih drugih istraživanja, kada se žrtve pojavljuju u krivičnom postupku u svojstvu oštećenih ili svedoka, uz poziv koji im upućuje tužilaštvo ili sud, dostavlja se i brošura sa informacijama o pravima i obavezama oštećenog i svedoka i službama za informisanje i podršku koje postoje u okviru viših javnih tužilaštava i sudova, kojima žrtve mogu da se obrate za sve detaljnije informacije vezane za krivični postupak i podršku tokom postupka.¹⁵ U brošuri su dati izvodi iz zakonskih tekstova

¹³ Slična dokumenta sa informacijama o pravima policija ima kada se radi o pravima maloletnika u svojstvu osumnjičenog, zadržanog i uhapšenog, kao i o pravima punoletnog lica u svojstvu osumnjičenog, zadržanog i uhapšenog.

¹⁴ Informatori o pravima maloletnog lica kao građanina na srpskom i engleskom jeziku dostupni su na internet stranici Ministarstva unutrašnjih poslova RS http://arhiva.mup.gov.rs/cms_cir/decaipolicija.nsf/index.html, stranici pristupljeno 15.1.2019.

¹⁵ Videti u: Nikolić-Ristanović, V., Čopić, S., Nikolić, J., Šaćiri, B. (2018) *Podrška žrtvama u izabranim državama Balkana: Komparativna perspektiva*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i IGP „Prometej“.

koji prosečnom građaninu ne znače mnogo jer ne pružaju potrebne informacije na razumljiv i svima pristupačan način. Takođe, prema raspoloživim saznanjima, ova brošura postoji na srpskom jeziku, ali ne i na drugim jezicima (stranim jezicima ili jezicima nacionalnih manjina), te ne može da se daje licima koja ne govore ili ne razumeju srpski jezik.

Procena potrebe za obezbeđivanjem prevođenja

Prevodilac se angažuje na zahtev oštećenog. Kada oštećeni izjavi da ne razume jezik na kome se vodi postupak, organ postupka angažuje prevodioca. Pri tome, kada oštećeni traži prevodioca, on se uvek obezbeđuje, odnosno, organ postupka ne preispituje opravdanost zahteva oštećenog za prevođenjem.

Sa druge strane, ukoliko oštećeni izjavi da razume jezik koji je utvrđen kao jezik postupka i da se odriče prava na prevođenje, organ postupka će, ako postoji bilo kakva sumnja ili dilema, odnosno, ako proceni da oštećeni ne razume jezik, da teško odgovara na pitanja na jeziku na kome se postupak vodi, da ne može da prati tok ispitivanja, prekinuti ili odložiti razgovor ili saslušanje i angažovaće prevodioca. Dakle, i sam organ postupka procenjuje potrebu za obezbeđivanjem prevodioca žrtvi, odnosno oštećenom. Pri tome, ne postoje posebno definisani kriterijumi, ni u zakonu ni u praksi, na osnovu kojih organ postupka vrši tu procenu, već to čini na osnovu svog iskustva i slobodne procene.

Iako zakonom nije izričito definisano, u praksi odluku o angažovanju prevodioca u svakom konkretnom slučaju donosi organ koji vodi postupak. Prevodilac se, po pravilu, angažuje za jezik kojim oštećeni govori (maternji jezik). Međutim, u situacijama u kojima nema prevodilaca za konkretni jezik, onda se organizuje prevođenje za jezik koji oštećeni razume, o čemu je više informacija dato u delu o angažovanju prevodilaca.

Angažovanje prevodilaca

Prevođenje obavlja prevodilac. Prevodilac se poziva sa spiska stalnih sudskih prevodilaca, koji se postavljaju rešenjem koje donosi ministar pravde, a koji nakon postavljenja polažu zakletvu pred predsednikom višeg suda na čijem području prevodilac ima prebivalište.¹⁶ Kao prevodioci mogu da budu upisana lica koja imaju odgovarajuće visoko obrazovanje za određeni strani jezik ili poseduju potpuno znanje jezika sa koga se prevodi i na koji se prevodi usmeni govor ili pisani tekst, poznaju pravnu terminologiju koja se koristi u jeziku sa koga se prevodi ili na koji se prevodi i imaju najmanje pet godina iskustva na prevodilačkim poslovima. Spisak prevodilaca dostupan je na internet stranici Ministarstva pravde.¹⁷

Ono što se primećuje, a to pokazuju i podaci do kojih se došlo intervjuima, je da za pojedine jezike nema prevodilaca na listi stalnih sudskih prevodilaca. To je tokom proteklih godina posebno došlo do izražaja u slučajevima kada se kao žrtve, odnosno oštećeni pojavljuju migranti i izbeglice koji govore neke retke jezike ili posebne dijalekte nekog od jezika, kao što je arapski.

¹⁶ Postavljanje i razrešenje stalnih sudskih prevodilaca, kao i visina nagrade za njihov rad detaljno su regulisani Pravilnikom o stalnim sudskim tumačima, „Službeni glasnik RS“, br. 35/2010, 80/2016 i 7/2017.

¹⁷ Elektronska evidencija stalnih sudskih tumača i prevodilaca dostupna je na <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/13857/elektronska-evidencija-stalnih-sudskih-prevodilaca-i-tumaca.php>, stranici pristupljeno 10.12.2018.

Na primer, problem u praksi postoji kada je potrebno angažovati prevodioce za kurdski, farski, urdu, pašti, persijski, pendžabi, indijski i slične jezike. U tim situacijama se u praksi postupa, moglo bi se reći, na dva načina.

Prva situacija je da se angažuje prevodilac koji nije na spisku stalnih sudskih prevodilaca ili lice koje nije prevodilac ali dobro govori konkretni jezik za koji je potrebno obezbediti prevođenje. Kako nije u pitanju zakleti sudski prevodilac, to lice će na licu mesta položiti zakletvu da će verno prenositi pitanja i izjave koje daju učesnici u postupku (član 87 ZKP). To su uglavnom situacije u kojima su u praksi prevodioce angažovale organizacije civilnog društva koje rade na pružanju podrške migrantima i izbeglicama ili su prevodioci angažovani preko UNHCR.

Druga situacija je da oštećeni dobro govori neki od svetskih jezika, na primer, engleski, pa da se onda poziva prevodilac sa spiska stalnih prevodilaca za taj jezik. Dakle, obezbeđuje se prevođenje na jezik koji oštećeni razume, a ne na njegov maternji jezik. Pri tome, bilo je slučajeva da grupa oštećenih migranata ne zna strani jezik, pa da se prevođenje obezbeđuje tako što se angažuje neko od njihovih sunarodnika koji dobro govori neki od svetskih jezika, na primer engleski, pa se u tom slučaju poziva prevodilac za taj jezik. U tom slučaju oštećeni daje izkaz na svom jeziku, njegov sunarodnik prevodi na engleski, stalni sudski prevodilac za engleski jezik prevodi na srpski, i obrnuto. U takvim slučajevima se obično ne angažuje neko iz grupe oštećenih da prevodi sa maternjeg jezika na engleski ili drugi jezik, već lice koje je njihov sunarodnik ali koje nije učesnik u konkretnom postupku. Mada, u praksi je bilo slučajeva i kada je neko od samih oštećenih prevodio. Dakle, praksa u pogledu toga da neko od oštećenih bude i „posrednik u prevođenju“ nije u potpunosti ujednačena. U svakom slučaju, ovo jeste način da se osigura dobijanje iskaza i zaštita prava i interesa oštećenih, ali se ipak postavlja pitanje da li je prevođenje u ovim slučajevima uvek verodostojno, što je u praksi teško utvrditi, potom, u kojoj meri su, barem u nekim slučajevima, žrtve spremne da govore o svom iskustvu pred licem koje nije profesionalni prevodilac, ko je njihov sunarodnik, možda i poznanik, rođak, ali možda i nepoznato lice (na primer, taksista koji govori jezik kojim su u jednom slučaju govorili oštećeni pa je bio angažovan da prevodi) i slično. To posebno može da bude problem kada se saslušavaju posebno osetljive kategorije žrtava (na primer, žene ili deca kao žrtve porodičnog nasilja ili strarije osobe koje su zavisne od članova porodice ili nekog od sunarodnika, žrtve trgovine ljudima i slično).

U praksi se, međutim, dešavaju i slučajevi da zbog nepostojanja ili nedovoljnog broja prevodilaca za određene jezike, dok se traži prevodilac, oštećeni odu iz zemlje ili, kada su u pitanju migranti, pobegnu iz prihvatnog centra, te nisu više dostupni organu postupka, a njihov iskaz je bitan za dokazivanje krivičnog dela, pa u tim slučajevima ne dolazi do krivičnog gonjenja (ovo je posebno prisutno kada se radi o krivičnom delu krijumčarenje ljudi). Zbog toga je važno postojanje većeg broja prevodilaca za određene jezike, kao i omogućavanje njihovog angažovanja na prevođenju upotrebom tehnike za prenos slike i zvuka, videokonferencijske veze i slično, kako bi se obezbedilo hitno postupanje i uzimanje iskaza dok su žrtve još na teritoriji Srbije.

Posebno važno pitanje kada se radi o ostvarivanju prava žrtve na prevođenje je neutralnost prevodilaca. Neutralnost prevodilaca se, kako pokazuju podaci do kojih se došlo, osigurava kroz polaganje zakletve. U praksi ne postoji način da se u potpunosti iskontroliše verodostojnost prevođenja. Situacija kada organ postupka može da posumnja u prevod i da reaguje je, na primer,

ako je formulacija iskaza koju iznosi prevodilac takva da organ postupka proceni da ona ne odgovara uzrastu ili nivou obrazovanja oštećenog, pa se prevodilac opomene i traži se da doslovno prevodi. Druga moguća situacija je ukoliko sudija ili tužilac u konkretnom slučaju razumeju jezik za koji se angažuje prevodilac (mahom kada se radi o jezicima nacionalnih manjina koji su u službenoj upotrebi u organu postupka), pa mogu da reaguju u slučaju da prevod nije verodostojan, dakle, da budu neka vrsta kontrole ili korekcije u slučaju neadekvatnog prevođenja. Međutim, to su retke situacije i svakako se ne može očekivati da sudije i tužioc kontrolišu prevođenje, odnosno, rad prevodilaca koji su pod zakletvom.

Problemi vezani za angažovanje prevodilaca na koje se nailazi u praksi, a na koje je ukazano su: neodazivanje stalnih sudskih prevodilaca, mahom zbog toga što nisu zadovoljni tarifom i dinamikom isplate troškova koje imaju ili zato što ne mogu da dođu (na primer, zbog velike udaljenosti, posebno kada su u pitanju prevodioci za retke jezike kojih nema u svim delovima zemlje, pa se pozivaju prevodioci koji treba da oputuju u mesto u kome se vodi postupak kako bi prevodili); nedostatak prevodilaca za određene jezike, što posebno dolazi do izražaja kada se govori o retkim jezicima i dijalektima stranih državljana koji dolaze iz pojedinih azijskih i afričkih država, ali i nedovoljan broj prevodilaca za neke od jezika nacionalnih manjina u pojedinim multikulturalnim i multijezičnim sredinama (na primer, za romski, albanski i slično). Problem nedovoljnog broja prevodilaca za određene jezike je potrebno sistemski rešiti, posebno kada su u pitanju jezici nacionalnih manjina. Ali, i kada su u pitanju jezici migranata i izbeglica, postoji potreba za postojanjem većeg broja prevodilaca i za jezike koji oni govore, jer se može očekivati da njihov boravak u Srbiji bude duži, posebno kada su u pitanju oni koji dobiju status izbeglice, odnosno, kojima je odobreno utočište u Srbiji.

Kada je u pitanju postupanje policije, čini se da je, do momenta kada se obaveštava javni tužilac o konkretnom slučaju i, po potrebi, angažuje prevodilac sa spiska stalnih sudskih prevodilaca, ovo prilično nedovoljno regulisano polje. Kada se radi o migrantima i izbeglicama, tu je praksa slična u postupanju svih organa krivičnog sistema. Uz to, u nekim slučajevima organizacije civilnog društva angažuju i plate prevodioca, ali u slučaju kada su one već u kontaktu sa konkretnom žrtvom (kojoj pružaju podršku, pomoć, zaštitu). Na primer, u slučaju jednog dečaka, migranta, koji je bio žrtva silovanja u kampu u kome je bio smešten, dečak je bio izmešten iz kampa i smešten u sigurnu kuću koju vodi NVO Atina. NVO Atina je obezbedila prevodioca koji je sa njima i dečakom otišao u policijsku stanicu kako bi dečak prijavio viktimizaciju. Ili, primer iz prakse NVO Astra: u večernjim satima je primljen poziv u vezi sa mogućom radnom eksploatacijom stranih državljanke. Predstavnice NVO Astra su sa građankom čiji suprug ih je kontaktirao (inače predstavnik jedne ambasade) i dve žene, potencijalne žrtve, otišle u policiju. Imajući u vidu da se radilo o kasnim satima, inspektor ih je informisao da oni mogu da pozovu prevodioca, ali da će, s obzirom da će predstavnica ambasade pomagati u prevođenju, obaviti razgovor ukoliko se slažu, kako se ne bi gubilo vreme. Njegova procena je bila praktične prirode, jer su devojke želele odmah sve da prijave, a imale su i podršku za prevođenje.

Usmeno prevođenje

Kada je u pitanju usmeno prevođenje, prevodilac se angažuje u svim fazama postupka i prilikom preduzimanja svih radnji. Dakle, prevodilac se angažuje prilikom uzimanja krivične prijave na

zapisnik, izjave od oštećenog, prilikom davanja iskaza, tokom saslušanja, i to u policiji, kod tužioca, na pripremnom ročištu, na glavnom pretresu i slično.

U praksi, ukoliko žrtva podnosi krivičnu prijavu usmeno na zapisnik, bilo u policiji ili u tužilaštvu, a ne govori jezik postupka, poziva se prevodilac, te se prijava na zapisnik uzima u prisustvu prevodioca. Prevodilac usmeno prevodi ono što žrtva navede, a prijava se sačinjava u formi zapisnika na srpskom jeziku. Dakle, zapisnik o prijemu krivične prijave će biti na srpskom jeziku, koji će žrtva potpisati. Zapisnik potpisuje i sudski prevodilac, koji svojim potpisom garantuje verodostojnost prevoda. Međutim, zapisnik o podnetnoj prijavi se neće prevoditi na jezik kojim žrtva govori i kojim se služila prilikom podnošenja krivične prijave.

Prevođenje se obezbeđuje tokom ispitivanja žrtve u svojstvu svedoka, ali i u slučaju kada se oštećeni pojavljuje u ulozi tužioca (subsidijskog ili privatnog), a kao jezik postupka je utvrđen jezik koji on ne razume.

Kada se ispitivanje sprovodi u prisustvu prevodioca, prevodilac je, po pravilu, neposredno prisutan tokom davanja iskaza, odnosno saslušanja oštećenog u organu postupka. Na osnovu raspoloživih saznanja, jedino je u nekim predmetima ratnih zločina, u kojima su saslušavani oštećeni Albanci sa Kosova i to putem videokonferencijske veze, obezbeđeno prevođenje upotrebom tehnike za prenos slike i zvuka. Naime, oštećeni se nalazio u Prištini, u prisustvu predstavnika EULEX-a i svog prevodioca, a stalni sudski prevodilac za albanski jezik je angažovan od strane suda u Beogradu. Prevodilac je bio u sudnici i prevodio je tokom postupka i to tako što je prevodio pitanja koja su upućivana oštećenom od strane sudije i drugih učesnika u postupku, a potom i odgovore koje je oštećeni davao.

Kada je postupak u fazi glavnog pretresa, ukoliko oštećeni, nakon što je saslušan u svojstvu svedoka, ostane da prati dalji tok postupka, obezbediće se prisustvo prevodioca, koji će mu prevoditi dalji tok postupka, kako bi oštećeni mogao da razume postupak, da vidi na koji način se njegovo svedočenje tretira i slično. U tim slučajevima prevodilac obično sedi pored oštećenog i prevodi ono o čemu se govori tokom daljeg toka postupka. Međutim, prema saznanjima do kojih se došlo intervjuima, ove situacije su dosta retke. Obično oštećeni nakon davanja iskaza, odnosno saslušanja odlaze, posebno kada su u pitanju stranci, uključujući migrante i izbeglice. Bilo je slučajeva, na primer, pred većem za ratne zločine da su oštećeni ostajali da prate dalji tok postupka nakon što su saslušani u svojstvu svedoka, u kojim slučajevima je angažovan prevodilac koji je prevodio tok postupka oštećenima. Inače, kada su u pitanju teža krivična dela, uključujući i dela ratnih zločina, oštećeni uglavnom imaju punomoćnika, pa je on prisutan tokom celog postupka i štiti njegove interese.

Kada je u pitanju pružanje informacija i podrške oštećenima i svedocima tokom postupka, prema raspoloživim saznanjima, retke su situacije da je potrebno angažovanje prevodilaca, osim u slučajevima ratnih zločina. Naime, u slučaju albanskih žrtava koje su dolazile da svedoče u postupcima za ratne zločine, podršku su pružale službenice Službe za podršku oštećenim licima i svedocima Višeg suda u Beogradu, ali u prisustvu prevodioca. To su prevodioci koji dolaze sa oštećenim na suđenje, koji mu pomažu tokom boravka u Beogradu, dakle, to nisu stalni sudski prevodioci koji se inače angažuju u postupku u konkretnom slučaju. Informacije i podrška koja im se pruža jeste bitna, ali je, prema iskustvima zaposlenih u Službi za podršku oštećenim licima i svedocima daleko teže pružati podršku posredno, preko prevodioca.

Troškovi usmenog prevođenja se isplaćuju iz budžetskih sredstava, a kasnije se, u zavisnosti od ishoda postupka, naplaćuju od lica koja su dužna da ih nadoknade.

Prevođenje u pisanoj formi

Prema podacima do kojih se došlo, u praksi su daleko ređe situacije da oštećenom treba da se obezbedi prevođeje u pisanoj formi, odnosno, prevođenje isprava i drugog pisanog dokaznog materijala.

Žrtva može da podnese krivičnu prijavu u pisanoj formi na svom jeziku. Na primerku krivične prijave koju žrtva podnosi stavlja se pečat organa postupka o zaprimljenoj prijavi. Dakle, ne izdaje se neka posebna potvrda o prijemu krivične prijave, ni na srpskom niti na jeziku na kome je prijava podneta. Krivičnu prijavu policija ili nadležno tužilaštvo, zavisno kome je podneta, daju prevodnicu da prevede na srpski jezik, kako bi dalje postupali po njoj.

U daljem toku postupka, ako postoji potreba da se oštećenom koji ne razume jezik postupka predoči neki pisani dokument, on mora da se prevede na jezik koji oštećeni razume, odnosno na jezik kojim se služi u postupku i za koji se angažuje prevodilac. Prevodilac prevodi sve što se žrtvi predočava, bilo usmeno ili u pisanoj formi.

Pozivi od strane tužilaštva i suda se oštećenima upućuju na srpskom jeziku. Za to postoje obrasci koji se koriste, a kada su u pitanju sredine u kojima je, pored srpskog jezika, u službenoj upotrebi jezik nacionalne manjine, onda obrasci poziva sadrže iste podatke i na tom jeziku ili jezicima (dvojezični ili višejezični obrasci poziva). Međutim, kada se radi o strancima kao žrtvama, retke će biti situacije da će se njima upućivati poziv za dolazak u tužilaštvo ili sud u pisanoj formi. Naime, kako je već napred navedeno, to su mahom slučajevi u kojima su oštećeni stranci samo u tranzitu kroz Srbiju, u kojim slučajevima ih policija odmah odvodi kod dežurnog tužioca kako bi bili saslušani, tako da u tim slučajevima nema potrebe za dostavljanjem poziva u pisanoj formi niti da se bilo šta od pisanog materijala za njih prevodi na njihov jezik. Ili, kada je postupak u fazi glavnog pretresa, oštećeni koji, nakon što je saslušan ostane da prati tok postupka i ima prevodioca, on će biti odmah upoznat sa tim za kada je zakazan sledeći pretres, pa neće biti potrebno da mu se dostavlja poziv od strane suda u pisanoj formi ukoliko on izrazi želju da prati dalji tok postupka.

Kada je u pitanju pozivanje oštećenih kao svedoka u predmetima ratnih zločina, i to u slučajevima u kojima se pozivaju Albanci kao oštećeni, pozovi se, takođe, upućuju na srpskom jeziku, obično preko EULEX policije. Međutim, uz poziv se dostavlja brošura u kojoj se na albanskom jeziku daju obaveštenja o Službi za podršku oštećenim licima i svedocima pri Višem sudu u Beogradu, kao i informacije o pravima oštećenih.

Javni tužilac je dužan da žrtvu obavesti na jeziku koji žrtva razume (na jeziku koji je koristila u postupku i za koji je bio angažovan prevodilac) o odbacivanju krivične prijave u slučaju uslovljenog oportuniteta (član 283 ZKP), odbacivanju krivične prijave iz drugih razloga (član 284 ZKP), o sporazumu o priznanju krivičnog dela i slično. Dakle, oštećeni u pisanoj formi mora da bude obavešten o svemu što je bitno za ostvarivanje njegovih prava i poučen o pravima koja ima. Na primer, ako je oštećeni u postupku imao punomoćnika, koga je sam angažovao i platio, a potom na kraju postupka traži troškove na ime angažovanja punomoćnika i sud to odbije, tu

odluku je sud dužan da prevede na jezik koji je oštećeni koristio u toku postupka zbog prava na žalbu na presudu u pogledu odluke o troškovima, na šta on ima pravo prema odredbama ZKP. Ili, ako je maloletno lice oštećeno krivičnim delom a ne razume jezik postupka, pa se u postupku veštači njegova sposobnost da bude saslušano, izveštaj veštaka bi morao da se prevede na jezik koji maloletno lice, odnosno njegovi zakonski zastupnici razumeju, kako bi mogli da imaju uvid u mišljenje i kako bi mogli da zaštite prava i interese maloletnog lica kao oštećenog u postupku.

Odluke donete u postupku prema maloletnicima se ne dostavljaju oštećenom, ali se mora dostaviti obaveštenje o pravnosnažnosti odluke, tako da oštećeni može da ostvari uvid u predmet. Ako je oštećeni koristio svoj jezik u postupku, koji nije bio jezik postupka, predmet bi morao u celini ili u segmentima koji su za njega bitni da se prevede, ali takvih slučajeva uglavnom nema u praksi, barem u organima iz kojih su bili ispitanici. Inače, odluku o tome da se neka isprava ili pisani dokazni materijal prevede donosi organ postupka.

Ono što je istaknuto je da ne postoji zakonska obaveza da se sve isprave i pisani dokazni materijal prevodi na jezik koji je oštećeni koristio u postupku. Organ postupka će obezbediti prevođenje materijala koji je bitan za ostvarivanje prava oštećenog na njegov zahtev, kao i osuđujuće presude ukoliko je oštećeni istakao imovinskopravni zahtev, jer je presuda bitna za dalje ostvarivanje prava na naknadu štete u parničnom postupku. Međutim, situacije u kojima se prevode isprave i pisani dokazni materijal na jezik koji je žrtva koristila u postupku su retke. Ovo posebno jer se mahom radi o slučajevima u kojima su stranci koji su oštećeni u tranzitu, ne zadržavaju se dugo u Srbiji, a ako se, pak, radi o nekim težim delima, obično imaju punomoćnika koji ostvaruje uvid u spise i stara se o zaštiti prava i interesa oštećenog.

Primer iz prakse: Presuda doneta u Posebnom odeljenju za organizovani kriminal. Strani državljanin je u Srbiji bio žrtva krivičnog dela ubistva; njegovi roditelji su se u postupku pojavili kao oštećeni. Veliki broj svedoka je saslušan u postupku u prisustvu prevodilaca ili putem međunarodne pravne pomoći. Presuda, koja je imala preko 300 stranica je prevedena na jezik koji su u postupku koristili oštećeni, što je bio veliki trošak, ali je bilo važno da oštećeni imaju uvid u ceo tok postupka, donetu odluku i ostvarivanje svojih prava na osnovu donete presude.

Ne postoje posebno definisani kriterijumi na osnovu kojih se donosi odluka o tome da li će se i koji pisani materijali prevesti na jezik kojim se oštećeni služi u postupku. Prevođenje se organizuje za ono za šta oštećeni traži da bude prevedeno. Po pravilu, sud je dužan da obezbedi prevod osuđujuće presude zbog kasnijeg ostvarivanja prava oštećenog na naknadu štete u parničnom postupku. Prema dobijenim podacima, daleko su češće situacije da okrivljeni traže prevođenje pisanih materijala, što je organ postupka dužan da obezbedi.

Troškovi prevođenja isprava i drugog pisanog dokaznog materijala padaju na teret budžetskih sredstava, a kasnije se, u zavisnosti od ishoda postupka, naplaćuju od lica koja su dužna da ih nadokade.

Pravo žrtve (oštećenog) na žalbu

U ZKP je predviđeno da ako je oštećenom, protivno njegovom zahtevu, uskraćeno da na glavnom pretresu upotrebljava svoj jezik i da na svom jeziku prati tok glavnog pretresa, to predstavlja bitnu povredu odredaba krivičnog postupka te je osnov za pobijanje presude.

Međutim, žalba u tom slučaju nije pravni lek za uskraćivanje samog prava na prevođenje. Drugim rečima, zakonodavac ne predviđa formalno ulaganje prigovora ili žalbe u pisanoj formi u slučaju da oštećenom nije omogućeno pravo na prevođenje ili ukoliko nije zadovoljan prevođenjem od strane prevodioca koji je angažovan od strane organa postupka u konkretnom slučaju.

Međutim, na osnovu podataka do kojih se došlo intervjuima, dolazi se do saznanja da oštećeni može da se prituži organu postupka ukoliko mu se pravo na prevođenje uskrati ili ako nije zadovoljan prevođenjem. Te situacije su u praksi retke, jer se, kako navode intervjuisani stručnjaci, prevodioci angažuju sa spiska prevodilaca, a to su visoko obrazovani ljudi, koji su položili zakletvu, te se prevođenje ne dovodi u sumnju. U slučaju da se oštećeni, pak, požali, onda postupajući tužilac, sudija ili predsednik veća cene datu situaciju i preduzimaju određene mere, kako bi se, ako je potrebno, angažovao drugi prevodilac.

Potrebe za prevođenjem

Istraživanje sprovedeno za potrebe pisanja ovog izveštaja ne može da da odgovor na pitanje kolike su stvarne potrebe za angažovanjem prevodilaca kada se radi o žrtvama krivičnih dela u Srbiji. Prema saznanjima do kojih se došlo, potrebe za prevođenjem, barem u organima iz kojih su bili ispitanici, nisu velike kada se radi o prevođenju u slučaju oštećenih koji nisu srpski državljani. To potvrđuje nalaze istraživanja sprovedenog 2016. godine koje je pokazalo da u Srbiji postoji mali broj žrtava koje govore strani jezik i da je prevođenje, posebno u pisanoj formi, potrebno u malom broju slučajeva.¹⁸ Na primer, u Veću za ratne zločine, tokom 2017. je bilo devet oštećenih koji su saslušavani u svojstvu svedoka u prisustvu prevodilaca (i to za albanski jezik), a u 2018. je za samo pet oštećenih kao svedoke obezbeđen prevodilac prilikom saslušanja.

Sa druge strane, potreba za prevođenjem postoji u sredinama u kojima se govore jezici nacionalnih manjina, ali je tu situacija uglavnom dobra, odnosno ima dovoljno prevodilaca za jezike nacionalnih manjina koji su u službenoj upotrebi, a koji žive na teritoriji organa pred kojima se vode postupci. Pa ipak, u nekim sredinama se uočava nedostatak ili nedovoljan broj prevodilaca za jezike nekih nacionalnih manjina, kao što su romski ili albanski.

Organizacije civilnog društva koje rade sa žrtvama, s čijim predstavnicima su obavljani intervjui za potrebe pisanja ovog izveštaja, često angažuju svoje prevodioce, koje oni plaćaju, uglavnom iz projekata, i to kada rade na pružanju podrške žrtvama, njihovoj pripremi za krivični postupak ako do njega dođe, ako je potrebno da se prevedu neka dokumenta koja mogu da se koriste na sudu (u kom slučaju prevod mora da uradi i pečatom overi stalni sudski tumač) i slično. Kada organizacija angažuje prevodioce za svoje potrebe, vodi računa o želji korisnika-korisnice u pogledu toga da li žele da prevodilac bude muškog ili ženskog pola. To je posebno važno kada se radi o posebno osetljivim kategorijama žrtava, kao što su žene žrtve nasilja, deca kao žrtve, posebno seksualnog nasilja, žrtve trgovine ljudima i slično.

¹⁸ Videti i: Altan, L., Verelst, A. (2016) op. cit.

ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Na osnovu podataka do kojih se došlo istraživanjem za potrebe pisanja ovog izveštaja može se zaključiti da ni na zakonodavnom ni na nivou prakse pravo žrtve na prevođenje u krivičnom postupku ne predstavlja veći problem. Drugim rečima, iako pravo žrtve na prevođenje nije izričito predviđeno kao jedno od prava oštećenog u krivičnom postupku, primenom relevantnih odredaba ZKP i drugih zakona koji su napred analizirani, zaključuje se da žrtve, kada svoja prava u postupku ostvaruju u svojstvu oštećenih, mogu da koriste svoj jezik, te da će im, ako ne razumeju jezik postupka, biti obezbeđeno prevođenje. Kada se analiziraju odredbe ZKP u odnosu na Direktivu EU o pravima žrtava, primećuje se da je, ukupno gledno, pravo na upotrebu jezika u postupku, odnosno pravo na usmeno i prevođenje u pisanoj formi u Srbiji široko definisano. Dakle, ZKP ne postavlja ograničenja u pogledu toga šta se prevodi, usmeno ili u pisanoj formi.

Uvidi intervjuisanih stručnjaka govore u prilog zaključku da pitanje prevođenja za žrtve tokom postupka nije posebno urgentan problem. U Srbiji postoji mali broj žrtava koje govore strani jezik i prevođenje je, posebno u pisanoj formi, potrebno u malom broju slučajeva kada se radi o stranim državljanima. Čini se da je daleko češća situacija kada se govori o prevođenju da je potrebno obezbediti prevođenje na jezike nacionalnih manjina u multikulturalnim i višejezičnim sredinama u Srbiji. Uz to, prema saznanjima do kojih se došlo intervjuima, policijski službenici, javni tužioci i sudije se staraju da se u postupku ispune svi uslovi da se obezbedi prevođenje, i da se oštećeni o svojim pravima pouči na svom jeziku, posebno kada već dođe do optuženja i suđenja, kako se ne bi dovela u pitanje verodostojnost datog iskaza. Jer, kako su naveli ispitanici, u interesu je i tužilaštva i suda da iskaz oštećenog bude valjan, potpun, jasan, posebno u slučajevima u kojima nema drugog dokaznog materijala. Time se ujedno osigurava i zaštita prava i interesa oštećenog.

I pored toga, nalazi izneti u ovom izveštaju i zaključci do kojih se došlo, mogu da posluže kao osnov za dalji rad na unapređenju zakonodavstva i prakse kako bi se u potpunosti implementirala rešenja predviđena u Direktivi EU o pravima žrtava, te poboljšao položaj žrtava kriminaliteta i poštovanje njihovih prava, uključujući pravo na prevođenje u krivičnom postupku. Formulirane preporuke odnose se na unapređenje zakonodavnog okvira i poboljšanje prakse.

1. U pozitivno krivično procesno zakonodavstvo uvesti i jasno definisati pojam „žrtva“ i razgraničiti ga od pojma „oštećeni“.¹⁹ To bi omogućilo da žrtva bude prepoznata kao poseban procesni subjekt, što je važno zbog poštovanja prava i zaštite koju bi trebalo jednako garantovati svakoj žrtvi, bez obzira da li će učestvovati dalje u postupku u svojstvu oštećenog ili ne.
2. Jasno definisati prava koja žrtva može da ostvari u krivičnom postupku u svojstvu oštećenog, s jedne, i prava koja žrtvama treba garantovati nezavisno od učešća u krivičnom postupku, sa druge strane.²⁰ Prilikom definisanja prava koja treba garantovati svim žrtvama, trebalo bi se rukovoditi minimumom standarda koje predviđa Direktiva

¹⁹ S tim u vezi videti i: Škulić, M. (2015) Normativna analiza: Položaj žrtve krivičnog dela/oštećenog krivičnim delom u krivičnoppravnom sistemu Srbije - aktuelno stanje, potrebne i moguće promene, Beograd: OEBS (neobjavljeno), kao i: Väättäinen, S. (2015) op. cit.

²⁰ Videti i: Nikolić-Ristanović, V., Čopić, S., Nikolić, J., Šaćiri, B. (2018) op. cit..

EU o pravima žrtava. U tom smislu, u popisu prava koja treba garantovati svim žrtvama, s jedne, i onima koja svoja prava ostvaruju u svojstvu oštećenih u krivičnom postupku, sa druge strane, treba jasno definisati pravo na prevođenje. Drugim rečima, u članu 11 ZKP treba eksplicitno navesti da oštećeni ima pravo da u postupku upotrebljava svoj jezik. Takođe bi i član 50 ZKP trebalo dopuniti tako što bi se pravo na prevođenje predvidelo kao posebno pravo oštećenog. U istom pravcu bi trebalo uneti i dopunu u Zakon o policiji, kako bi se osiguralo da prilikom kontakta žrtve sa policijom ona ima pravo na upotrebu svog jezika, odnosno pravo na prevođenje. Eksplicitnim predviđanjem prava žrtve, odnosno oštećenog na prevođenje umanjuje se rizik da se pojedinim žrtvama, posebno onima koje se pojavljuju u svojstvu oštećenih ali se ne saslušavaju kao svedoci u postupku, ne obezbedi prevođenje a to je potrebno.

3. U ZKP propisati da određene kategorije oštećenih, naročito posebno osetljivih kategorija oštećenih, uvek imaju pravo na besplatan prevod, kako usmeno, kada se radi o dokaznim radnjama, odnosno učešću u postupku, tako i prevod određenog pisanog materijala, pri čemu se to može svesti i na njihov sažetak.²¹
4. Sistemski urediti obavezu informisanja žrtve o pravima kojima raspolaže, i to o pravima koja se garantuju svim žrtvama i pravima koja žrtva ima ako učestvuje u krivičnom postupku u svojstvu oštećenog, i to od prvog kontakta sa nadležnim organom (policijom, tužilaštvom i sudom). S tim u vezi, eksplicitno predvideti da se žrtva, odnosno oštećeni, o svojim pravima informiše (poučava) na način i na jeziku koji razume. U tom pravcu bi trebalo dopuniti ZKP i Zakon o policiji. Uz to, predvideti da žrtva, odnosno oštećeni ima pravo da o pravima, ali i o dužnostima u postupku bude informisan ne samo usmeno, već i u pisanoj formi (pisano uputstvo čija bi se sadržina definisala podzakonskim aktom).²²
5. Dopuniti član 11 ZKP tako što bi se predvidelo da stranke, svedoci i drugi učesnici u postupku, pored prava da u toku postupka upotrebljavaju svoj jezik, imaju pravo i na korišćenje jezika koji razumeju, što bi bilo u skladu sa odredbom iz člana 32 stav 2 Ustava u kojoj se navodi da se svakome jemči pravo na besplatnog prevodioca ako *ne govori ili ne razume jezik* koji je u službenoj upotrebi u sudu. To bi ujedno bilo u skladu sa Direktivnom EU o pravima žrtava, a uskladile bi se i odredbe iz različitih članova ZKP koje se odnose na razumevanje i upotrebu jezika u toku postupka.
6. U članu 11 ZKP bi trebalo jasno propisati ko donosi odluku o angažovanju prevodioca u konkretnom slučaju. Iako je u praksi to organ postupka, odnosno, sud, tužilaštvo ili drugi organ pred kojim se vodi postupak, odnosno, postupajući tužilac, sudija ili predsednik veća, to bi u zakonu trebalo precizirati. Uz to, trebalo bi jasno definisati kriterijume za procenu potrebe za obezbeđivanjem prevodioca oštećenom u postupku i proceduru donošenja odluke o angažovanju prevodioca i organizovanja prevođenja (angažovanja prevodioca). To je moguće učiniti kroz dopunu člana 11 ZKP ili putem posebnog, podzakonskog akta (obavezno uputstvo, protokol i slično).²³

²¹ Videti i: Škulić, M. (2015) op. cit.

²² Videti i: Škulić, M. (2015) op. cit.

²³ Videti i: Altan, L., Verelst, A. (2016) op. cit.

7. Predvideti u ZKP mehanizam za zaštitu prava žrtve, odnosno oštećenog na prevođenje (na primer, kroz pravo oštećenog na prigovor ili žalbu u slučaju da mu je u toku krivičnog postupka uskraćeno pravo na prevođenje).
8. Zakonski urediti mogućnost da se prilikom angažovanja prevodilaca mogu koristiti informacioni-komunikacione tehnologije, poput videokonferencija, telefona ili interneta, osim ukoliko fizičko prisustvo prevodioca nije neophodno kako bi žrtva ostvarila svoje pravo da razume krivični postupak. To bi bilo u skladu sa odredbama Direktive EU o pravima žrtava. Sa druge strane, to bi u praksi omogućilo brže angažovanje prevodilaca, posebno za jezike za koje nema uopšte ili nema dovoljan broj prevodilaca na listi stalnih sudskih prevodilaca, te bi se eliminisalo ili, barem, smanjilo nepotrebno prekidanje ili odlaganje procesnih radnji. Na primer, na ovaj način bi se omogućila regionalna saradnja u pogledu angažovanja prevodilaca koji poznaju retke jezike, kojih ima u regionu Balkana ali ne i u svakoj od država. Takođe, na ovaj način bi se umanjili troškovi za angažovanje prevodilaca kada treba da putuju u druga mesta kako bi prevodili u postupku pred nadležnim organima. Dakle, omogućavanjem korišćenja informaciono-komunikacione tehnologije za obezbeđivanje prevođenja postupak se ubrzava, nema nepotrebnog prekidanja ili odlaganja, a troškovi se umanjuju.
9. Kada su u pitanju jezici nacionalnih manjina, u organima u kojima su ti jezici u službenoj upotrebi pored srpskog jezika, trebalo bi u aktu o sistematizaciji radnih mesta predvideti mesto stalnog sudskog prevodioca za određeni jezik koji je u službenoj upotrebi u organu. To bi moglo da se predvidi na nivou suda, ali da se omogući angažovanje stalnog sudskog prevodioca za određeni jezik i od strane tužilaštva i policije. Tako bi se osiguralo njihovo stalno prisustvo i rešio bi se problem neodazivanja sudskih prevodilaca na poziv organa postupka. Dobar primer za to je Osnovni sud u Bujanovcu, u kome, prema saznanjima ispitanika, postoji stalni sudski tumač za albanski jezik, koji je predviđen sistematizacijom radnih mesta u sudu, i koji je stalno dostupan organima postupka.
10. Obezbediti veću senzibilisanog prevodilaca koji se angažuju za prevođenje u slučajevima kada se radi o posebno osetljivim kategorijama žrtava, odnosno oštećenih, na primer, kada se radi o žrtvama trgovine ljudima, rodno baziranog nasilja, deci i starijim osobama kao žrtvama i slično. To bi moglo da se postigne kroz organizovanje obuka za jedan broj stalnih sudskih prevodilaca za različite jezike vezano za odnos i postupanje prema posebno osetljivim kategorijama žrtava, koji bi se onda angažovali u takvim slučajevima.
11. Kada se radi o posebno osetljivim žrtvama, trebalo bi voditi računa da se prilikom pozivanja prevodioca vodi računa da li je prevodilac osoba muškog ili ženskog pola i da se u tom smislu poštuje želja žrtve koja treba da iskaz u prisustvu prevodioca.
12. Kada se radi o prevodiocima za retke jezike i dijalekte, a vezano za postupke u kojima se kao oštećeni pojavljuju migranti i izbeglice, trebalo bi osigurati da se kao prevodioci osposobe upravo ljudi koji su dobili utočište u Srbiji, koji bi osim prevođenja, imali ulogu kulturnih/kulturoloških medijatora. Njihovo prisustvo i uključivanje kao prevodilaca bi olakšalo postupanje i sporazumevanje sa oštećenima iz krajeva koji su ne samo jezički, već i kulturološki različiti. Na ovaj način bi se olakšalo nalaženje prevodilaca za neke retke jezike i dijalekte, a ujedno bi doprinelo procesu reintegracije i socijalne inkluzije

izbeglica. Kao primer dobre prakse mogu da posluže neki od sprovedenih projekata, na primer, projekat NVO Atina koji je, između ostalog, uključio i obuku i angažovanje kulturnih medijatora u radu sa migrantima i migrantkinjama kao žrtvama.

13. Potrebno je izraditi informativni materijal (flajeri, brošure) sa informacijama o pravima žrtve, odnosno oštećenog u krivičnom postupku, u kojoj bi jednostavnim, žrtvi razumljivim jezikom bile date sve relevantne informacije o njenim pravima, a čiji bi sadržaj trebalo urediti podzakonskim aktom. Ovi materijali bi trebalo da budu prevedeni na jezike nacionalnih manjina, koji su u službenoj upotrebi pred državnim organima u Srbiji, kao i na druge strane jezike, uključujući retke jezike kojima se služe migranti i izbeglice. Potrebno je osigurati da sve žrtve ove informacije dobiju usmeno i u pisanoj formi prilikom prvog kontakta sa nadležnim državnim organima.
14. Država bi trebalo da ispita i predvidi mogućnost obezbeđivanja prevođenja, usmeno i u pisanoj formi, i žrtvama koje ne učestvuju u krivičnom postupku, dakle, koje nemaju svojstvo oštećenog u postupku. To bi se, između ostalog, moglo ostvariti kroz saradnju sa organizacijama civilnog društva, koje, kako pokazuje praksa, svakako angažuju prevodioce u radu sa žrtvama koje ne govore srpski ili drugi jezik na kome mogu da se sporazumeju prilikom rada sa njima u cilju pružanja podrške i zaštite.²⁴

²⁴ Videti i: Altan, L., Verelst, A. (2016) op. cit.

LITERATURA

Altan, L., Verelst, A. (2016) *Analiza prava žrtava i usluga u Srbiji i njihova usklađenost sa Direktivom EU 2012/29/EU*. Beograd: Multidonatorski poverenički fond za podršku sektoru pravosuđa u Srbiji, Svetska banka i Victim Support Erurope. Dostupno na: http://www.mdtfjss.org.rs/archive/file/VSS%20-%20Final%20Report%20-%2008%2008%202016_SERBIAN.pdf.

Nikolić-Ristanović, V., Čopić, S., Nikolić, J., Šaćiri, B. (2018) *Podrška žrtvama u izabranim državama Balkana: Komparativna perspektiva*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i IGP „Prometej“.

Škulić, M. (2015) Normativna analiza: Položaj žrtve krivičnog dela/oštećenog krivičnim delom u krivičnopravnom sistemu Srbije - aktuelno stanje, potrebne i moguće promene, Beograd: OEBS (neobjavljeno).

Väätäinen, S. (2015) Izveštaj o proceni potreba u vezi sa stanjem u oblasti podrške svedocima/žrtvama u krivično-pravnom sistemu Republike Srbije (neobjavljeno).

World Bank (2017) *Analysis of legislation, policy documents and practice guidelines relevant to the responsibilities of Serbian police when dealing with victims of crime (English)*. Washington, D.C.: World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/153491508218939115/Analysis-of-legislation-policy-documents-and-practice-guidelines-relevant-to-the-responsibilities-of-Serbian-police-when-dealing-with-victims-of-crime>.

Pozitivni propisi

Pravilnik o stalnim sudskim tumačima, „Službeni glasnik RS“, br. 35/2010, 80/2016 i 7/2017.

Zakonik o krivičnom postupku, „Službeni glasnik RS“, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

Zakon o policiji, „Službeni glasnik RS“, br. 6/ 2016, 24/ 2018.

Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma, „Službeni glasnik RS“, br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 - dr. zakon, 30/2010, 47/2018 i 48/2018 - ispr.

Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik RS“, br. 98/2006.